

Uit de grond: een nieuw begin voor de Archeologische Kroniek van Limburg

Lang was de archeologische kroniek een vast onderdeel van de *Publications*. In 1995 kwam er echter een einde aan de traditie om jaarlijks of tweejaarlijks een overzicht te publiceren van de belangrijkste archeologische vondsten uit Limburg. De laatste bijdrage was een kroniek over het jaar 1994 van de gemeentelijke archeologische dienst van Maastricht. Voor het provinciale overzicht was 1993 het laatste jaar.

De eerste provinciale kroniek (over de jaren 1969 en 1970) zag het licht in de *Publications* van 1971-72. Het was een initiatief dat genomen werd door de toenmalige provinciaal archeoloog van Limburg, J.H.F. Bloemers.

De kroniek was een experiment om door middel van een vondstmelding met een illustratie nieuwe ontdekkingen bekender en interessanter te maken. In het voorwoord sprak de samensteller de hoop uit dat de kroniek in een behoefte zou voorzien. Dat dit het geval was bleek tijdens de volgende 25 jaar, ook al zou de kroniek in de loop der jaren van karakter veranderen. In het begin waren het vooral (losse) vondsten van amateurs die gepubliceerd werden. Sinds het midden van de jaren tachtig werd er meer over veldonderzoek geschreven door de toename van opgravingen dankzij een provinciaal noodfonds, de inzet van universiteiten en de ROB, de aanstelling van gemeentearcheologen en de activiteiten van plaatselijke archeologische werkgroepen. Nog steeds vormen de oude kronieken een onmisbare bron van informatie over de Limburgse archeologie tussen 1969 en 1994.

Het einde van de kroniek – een gevolg van het opheffen van de functie van provinciaal archeoloog bij de toenmalige Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek – leidde ertoe, dat sindsdien veel ontdekkingen bij een grote groep geïnteresseerden onbekend bleven. En dat terwijl er dankzij nieuwe vondsten van amateurs en toenemend professioneel onderzoek alleen maar meer over de Limburgse archeologie te melden viel.

Steeds vaker werd de wens uitgesproken om de kroniek nieuw leven in te blazen. In samenspraak tussen de redactie van de *Publications* en een groep archeologen die het initiatief nam om, met financiële steun van het Limburgs Museum, kopij te willen leveren, is uiteindelijk de knoop doorgehakt.

Besloten is om wederom – en nu onder het motto ‘*Uit de grond*’ - jaarlijks in de *Publications* een actueel overzicht te geven van het belangrijkste archeologische onderzoek en de meest spraakmakende vondsten in de provincie Limburg.

Dat gaat niet vanzelf. Amateurs wordt gevraagd hun vondsten niet alleen aan de RCE, maar ook aan de samenstellers van de kroniek te melden. Gemeentelijke archeologen en be-

drijven worden verzocht informatie aan te leveren over recent onderzoek en om rapporten op te sturen. Met ieders hulp komt volgend jaar de nieuwe kroniek voor het eerst uit. Als voorproefje presenteren we dit jaar een *amuse* van drie boeiende vondsten en onderzoeken.

De redactie van de Publications

De samenstellers van de kroniek:

Marion Aarts

Béatrice de Fraiture

Karen Jeneson

Leo Verhart

Een rijk Keltisch vrouwengraf in Koningsbosch

In 2004 ontdekte de heer J. Hansen uit Linne met het blote oog op een akker aan de Troyseweg ten noorden van Koningsbosch (gemeente Echt) een bronzen voorwerp. Toen hij vervolgens met een metaaldetector verder zocht, verzamelde hij diverse fragmenten van twee bronzen enkelringen, een bronzen gordelhaak, een bronzen ring en een ijzeren mantelspeld.

De vondstgroep was zo uitzonderlijk dat het Archeologisch Centrum van de Vrije Universiteit te Amsterdam besloot een nader onderzoek uit te voeren om meer achtergronden van een vermoedelijk graf vast te stellen en te onderzoeken of het grafinventaris deel uitmaakte van een groter grafveld.¹ Een kleine opgraving werd in december 2005 door het Archeologisch Centrum uitgevoerd met financiële steun van de Provincie Limburg en het Limburgs Museum.

Bij de opgraving zijn kruiselings twee proefsleuven gegraven met een lengte van 60 meter en een breedte van 5 meter, met het centrum op de plaats waar de heer Hansen de bronzen objecten vond. Daar werd ook een verstoring aangetroffen, mogelijk veroorzaakt door recent graafwerk in relatie tot het gebruik van een metaaldetector. In deze verstoring werden twee bronsfragmenten en minieme resten van crematie en houtskool gevonden. Drie

Afb. 1. De inventaris van een rijk vrouwengraf uit Echt-Koningsbosch met twee enkelbanden, een gordelhaak, twee bronzen ringen en een mantelspeld. Op de voorgrond twee bronsfragmenten die bij een proefonderzoek aan het licht kwamen. Foto: Restaura Haelen.

andere sporen in de put zijn waarschijnlijk van postmiddeleeuwse ouderdom. Sporen van andere graven ontbraken.

De vondsten van Koningsbosch-Troyseweg moeten afkomstig zijn uit een rijk vrouwengraf (afb. 1). De vrouw droeg een gordel die werd vastgezet met een 9 cm lange gordelhaak met plastische versiering. De twee aan elkaar gecorrodeerde bronzen ringen waren vermoedelijk onderdelen van de sluiting. Hierin paste de haak van de gordelsluiting die versierd is met een dierenkop. Op grond van de diameter heeft de vrouw aan haar voeten twee zware bronzen enkelbanden gedragen die waren versierd met steeds negen knoppen. De ovale knoppen hebben een lengte van 60 mm en zitten op een ijzeren strip gegoten. Door de ploeg waren de enkelbanden beschadigd en de toppen van verschillende knoppen afgescheurd.

De kleding van de vrouw werd vastgehouden door een 11,5 cm lange ijzeren draadfibula met vier windingen in de veer.

Bij het proefonderzoek werden nog twee stukjes brons gevonden van een plastisch versierd object, maar de aard van het voorwerp, of voorwerpen, kon niet worden vastgesteld.

De gordelhaak, de enkelbanden en de mantelspeld kunnen op stilistische gronden gedateerd worden in de Midden-IJzertijd (La Tène C-D1), meer precies in het latere deel van de derde eeuw v. Chr. De enkelbanden zijn vermoedelijk importstukken uit het Duitse Middengebergte, ten oosten van de Rijn.

Daar bleef het niet bij. Al enige jaren verkennen J. Apeldoorn en L. Schmitz akkers in hun directe woonomgeving, veelal met een metaaldetector. Regelmatig melden zij hun vondsten die dan ook in Archis zijn opgenomen.

In 2010 ontdekten ze op twee verschillende plaatsen een bronzen knop van een enkelband, vergelijkbaar met de twee exemplaren die in het vermoedelijke graf aan de Troyseweg waren ontdekt.

De eerste knop is afkomstig van een akker aan de Breukelderveestraat in Echt-Mariahoop (afb. 2). De ovale knop is van binnen hol en van de ring waarop deze zat, is niets meer te zien. De knop, met groene patina, heeft een lengte van 53 mm. Een iets kleinere knop werd in datzelfde jaar ontdekt op een akker aan de Allee in Echt-Koningsbosch. De ovale knop is ook hol en tevens ontbreekt de ring. De lengte van de knop is 50 mm. Op beide stukken zijn geen sporen van de aanhechting met een (ijzeren) strip zichtbaar.

Afb. 2. Twee bronzen knoppen van enkelbanden uit Echt-Mariahoop (links) en Echt-Koningsbosch (rechts), schaal 1:1. Foto: Limburgs Museum.

Uit het oostelijke deel van de gemeente Echt zijn nu twee complete en twee fragmenten van enkelbanden bekend, een opmerkelijke concentratie in een verder leeg Limburgs en Nederlands vondstgebied. De vindplaatsen liggen relatief dicht bij elkaar. Binnen een straal van 3 kilometer van het vrouwengraf zijn de beide bronzen knoppen gevonden. Uit deze vondsten en uit de vondsten van enkele bronzen open armbanden met knoppen uit Koningsbosch-Voelslak en Posterholt kan afgeleid worden dat deze kleine regio goede contacten had met een oostelijk gelegen, groter Keltisch achterland. Daarnaast lijkt er in Midden-Limburg ook een eigen bronzen sieradenproductie te zijn, want plastisch versierde mantelspelden zijn tot op heden een uniek Midden-Limburgs verschijnsel. Daarvan is een exemplaar uit Heel bekend. Daarnaast komt er uit Wessem nog een open *Knoten*-armband. Al deze vondsten wijzen op de activiteiten van een aan de regio verbonden bronsgieter.

Leo Verhart

De vicus van Venlo, een logistiek centrum in de Romeinse tijd

Tussen 2002 en 2005 heeft ADC ArcheoProjecten de omgeving van de Havenkade aan de Maas in de gemeente Venlo opgegraven.² De vindplaats staat ook bekend als de Maasboulevard. Het is de grootste opgraving die ooit in Venlo werd uitgevoerd. Aanleiding van het onderzoek was de aanleg van een ondergrondse parkeergarage waardoor alle archeologische resten verloren zouden gaan (afb. 3).

In het onderzoeksgebied zijn bewoningssporen uit de Romeinse tijd en uit de 13de tot 15de eeuw aangetroffen (afb. 4). De vindplaats uit de Romeinse tijd betreft een nederzetting, een *vicus*. Een *vicus* is een maatje kleiner dan een stad (een *urbs*).

Binnen de Nederlandse archeologie zijn tot nu toe vooral militaire vici in samenhang met *castella* en *castra* langs de *limes* bestudeerd. Het onderzoek in Venlo betreft een ander type *vicus*, namelijk een burgerlijke nederzetting in het achterland. En hiermee draagt het onderzoek in Venlo bij aan meer inzicht in het begrip 'vicus'. Er was speciaal aandacht voor de aard van de naar het blijkt Augusteïsche bewoning, de datering, de fasering en inrichting van de *vicus*, de materiële cultuur en er waren vragen met betrekking op de archeologisch-historische inkadering.

Bij de opgravingen heeft men slechts de randen van de *vicus* aangetroffen. De archeologische sporen bestaan uit greppels, paalkuilen, waterputten, kuilen met afval en sporen van ambachtelijke activiteiten. Ook heeft men restanten van stenen funderingen, fragmenten pleisterwerk en muurschildering aangetroffen. De kern van de *vicus* blijkt buiten het onderzoeksgebied te liggen.

Er zijn opvallend veel munten (170 stuks) gevonden waarvan de meeste uit de Augusteïsche tijd dateren. Op basis van de aard van de vondsten zou er tenminste één vindplaats met een militair karakter moeten zijn. Deze is in het onderzoeksgebied niet teruggevonden. Vermoedelijk ligt deze ten oosten van het onderzoeksgebied. Daarbij maakt aanwezigheid, het type en de hoeveelheid van munten duidelijk dat het geld via militaire aanvoerkanalen in de vicus terecht kwam.

Het gevonden aardewerk bestaat voornamelijk uit amforen, dolia en kurkurnen. Het gaat hier om transportaardewerk. Amforen en dolia zijn grotere verpakkings-eenheden en de kurkurnen kunnen het best vergeleken worden met conservenblikken.

Het aardewerk en de munten passen in het (historische) beeld van de campagnes die Augustus (27 v. Chr. - 14 na Chr.) startte om de gebieden aan de andere kant van de Rijn te veroveren. In die periode wordt in Nijmegen op het Kops Plateau een legerkamp ingericht. Venlo speelt dankzij haar strategische ligging (overgang Maas en belangrijke verbinding Nijmegen - Xanten) een belangrijke rol bij de bevoorrading van de troepen. Op grond hiervan kunnen we de nederzetting karakteriseren als *hot spot* in de geromaniseerde handelsnetwerken of met een modern woord: een logistiek centrum.

De begindatering van de vicus kan aan de hand van de gevonden munten vastgesteld worden op 16/15 voor Chr. Uit de vondsten blijkt dat de vicus in de jaren 10-20 van de eerste eeuw na Chr. een teruggang in activiteit kent. De vicus blijft wel bewoond. In de Claudische tijd (41-54) is er een toename aan activiteit te zien. De vicus bestaat nu uit een weg geflankeerd door langwerpige kavels (7 x 100 m). De kavels zijn van elkaar gescheiden door greppels. Aan de straatkant stonden woonhuizen en/of werkplaatsen van hout en leem. Daarachter lag een open ruimte met waterputten en daar weer achter bevonden zich bijgebouwen voor opslag of werkruimten. De greppels kwamen overeen met dragende muren van de huizen of met schuttingen. De kavels lijken door Romeinse landmeters uitgezet te zijn.

Afb. 3. Onderzoeksgebied 'de Maasboulevard' te Venlo.

In het zuiden van het onderzoeksgebied zijn vloerniveaus en resten van een gebouw of gebouwen uit de Flavische tijd (69-96) aangetroffen, vermoedelijk met een openbare functie. De aanleg van een moderne kelder heeft het overgrote deel van deze archeologische vondsten uitgewist. In het noorden van het gebied zijn restanten van een stenen vloer aangetroffen van een huis uit het 2e of 3e kwart van de 2e eeuw.

Het proces van "verstening" van de vicus (hout/leem bouw wordt vervangen door steenbouw) vindt in de loop van de tweede eeuw plaats. In de Romeinse nederzettingen Nijmegen en Cuijk zijn in dezelfde periode vergelijkbare processen aan de gang.

Er zijn ook sporen van een overstroming uit 100 tot 120 terug te vinden. De overstroomde locaties zijn echter niet opnieuw bebouwd. Toch bleef de vicus op hogere delen langs de Maas bestaan, gezien de resten van een stenen gebouw die in de 2e eeuw gedateerd worden. Tegen het einde van de 2e eeuw nemen de activiteiten in de vicus af. Romeinse soldaten trekken zich terug vanwege een interne machtsstrijd in Rome en de Germanen maken hiervan gebruik en vallen het Romeinse rijk binnen.

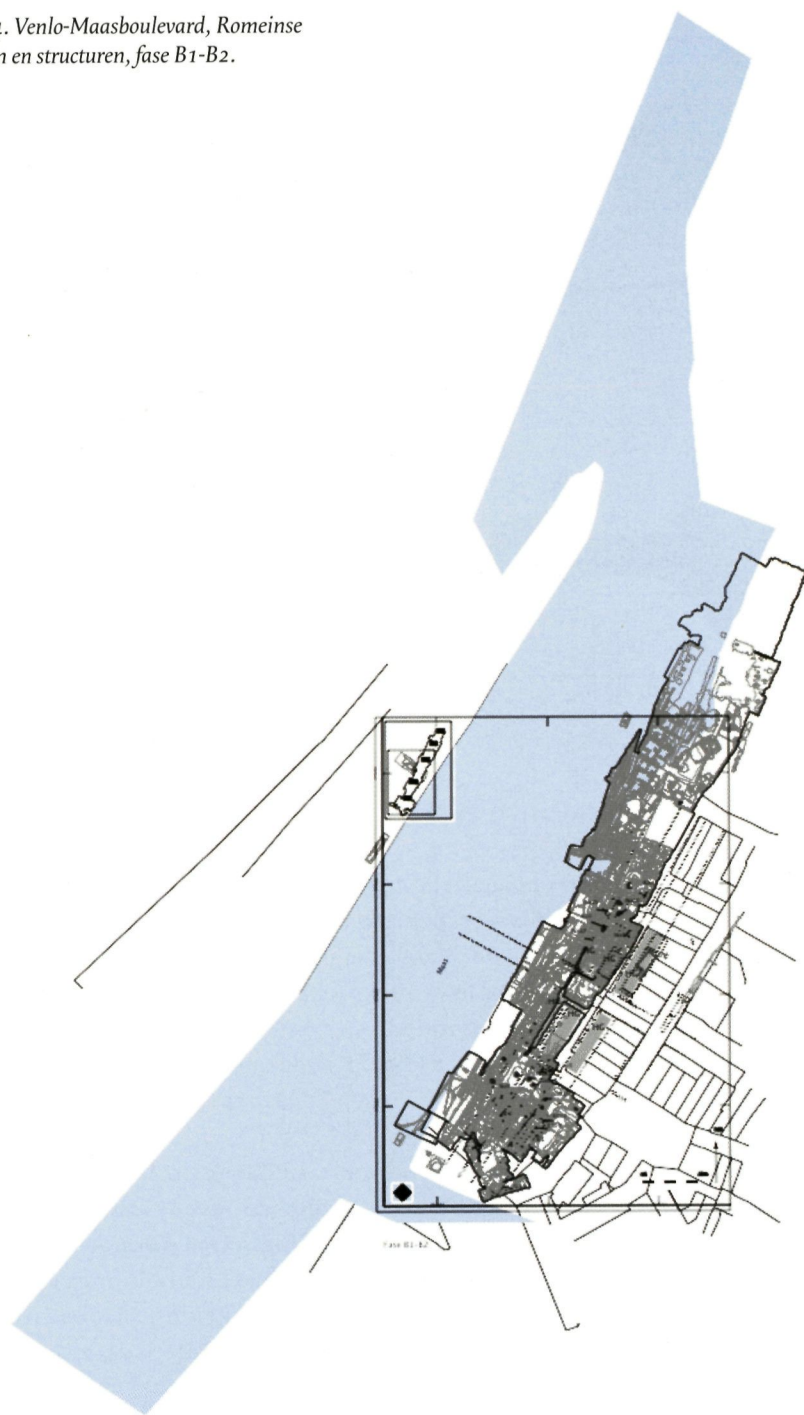
In 1943 is een pottenbakkersoven in de Nieuwstraat aangetroffen. Vuurgevaarlijke bezigheden zullen aan de rand van de nederzetting hebben plaatsgevonden. Wanneer we hier van uitgaan dan heeft de nederzetting een omvang van 6 ha. gehad. Op basis van o.a. de omvang van de percelen komt men tot de voorzichtige conclusie dat in Venlo in de 2e eeuw 300 mensen hebben gewoond tegenover 25 tot 30 personen in de boerendorpen.

De omvangrijkste vondstcategorie zijn de fibulae (kledingspelden). De oudste fibulae worden in verband gebracht met vrouwenkleding uit de eerste helft van de 1e eeuw. De toename in kledingaccessoires en het voorkomen van bronzen vaatwerk, zoals een wijnzeef (afb. 5), en toiletgerei duiden op grotere participatie in de romanisering. Meer mensen in de nederzetting houden er een Romeinse levensstijl op na.

Archeobotanisch en archeozoologisch onderzoek bieden aanknopingspunten voor de reconstructie van de voedingseconomie en daarmee ook het menu van de inwoners van de vicus. Men at gerst, maar had een voorkeur voor spelt dat waarschijnlijk uit Zuid-Limburg aangevoerd werd. Op één punt onderscheidt het eetpatroon in de vicus zich van dat in rurale nederzettingen: men at meer varken. Deze gewoonte om meer varken te eten wordt in verband gebracht met het eetpatroon van Romeinse soldaten in de castella en castra. Ook op dit punt namen de inwoners van de vicus een Romeinse gewoonte over.

Béatrice de Fraiture

Afb. 4. Venlo-Maasboulevard, Romeinse sporen en structuren, fase B1-B2.

Afb. 5. Venlo-Maasboulevard, bronzen wijnschep.

Een blik op de ontwikkeling van middeleeuws Sittard

In 2009 werd in de gemeente Sittard-Geleen de depotkelder van museum Het Domein in het centrum van Sittard uitgebreid met een archiefkelder voor het Euregionaal Historisch Centrum. Bij de ontgraving van deze kelder is archeologisch onderzoek uitgevoerd. Tijdens het onderzoek, uitgevoerd door BAAC bv, is de tuin van het museum volledig opgegraven tot op het niveau van de natuurlijke ondergrond.³

Dit onderzoek is het eerste systematische archeologische onderzoek in het oudste deel van de historische kern van Sittard.

Eerder onderzoek in de kern van Sittard bestond vooral uit kleinschalige begeleidingen. Deze hebben geleid tot een in 1993 door Van Luyn geschetst beeld van de ontwikkeling van de kern van Sittard (afb. 6).⁴ De eerste nederzittingsresten uit de stadskern van Sittard dateren uit de periode tussen 700 en 1000 AD. De stad Sittard is ontstaan bij de plek waar de handelsweg van de Maas naar Gulik de Geleenbeek kruiste. De oudste kern waaruit Sittard is ontstaan zal niet veel meer geweest zijn dan een dorp dat zich ontwikkelde had rond de woning van de heer (mogelijk gelegen op een motte), de voorburcht

en de kerk. Zowel de veronderstelde motte, voorburcht als kerk waren afzonderlijk omgracht. De eerste schriftelijke vermelding van Sittard dateert van 1157. In de loop van de 12e eeuw werd de kleine nederzetting uitgebreid. Zowel de burcht als de kerk kwamen nu binnen één gracht en omwalling te liggen. In 1243 kreeg deze nederzetting stadsrechten, wat de groei bevordert zal hebben. In de tweede helft van de 13e eeuw werd de stad planmatig en grootschalig in oostelijke richting uitgebreid, waarbij de oppervlakte van de stad meer dan verdubbelde.

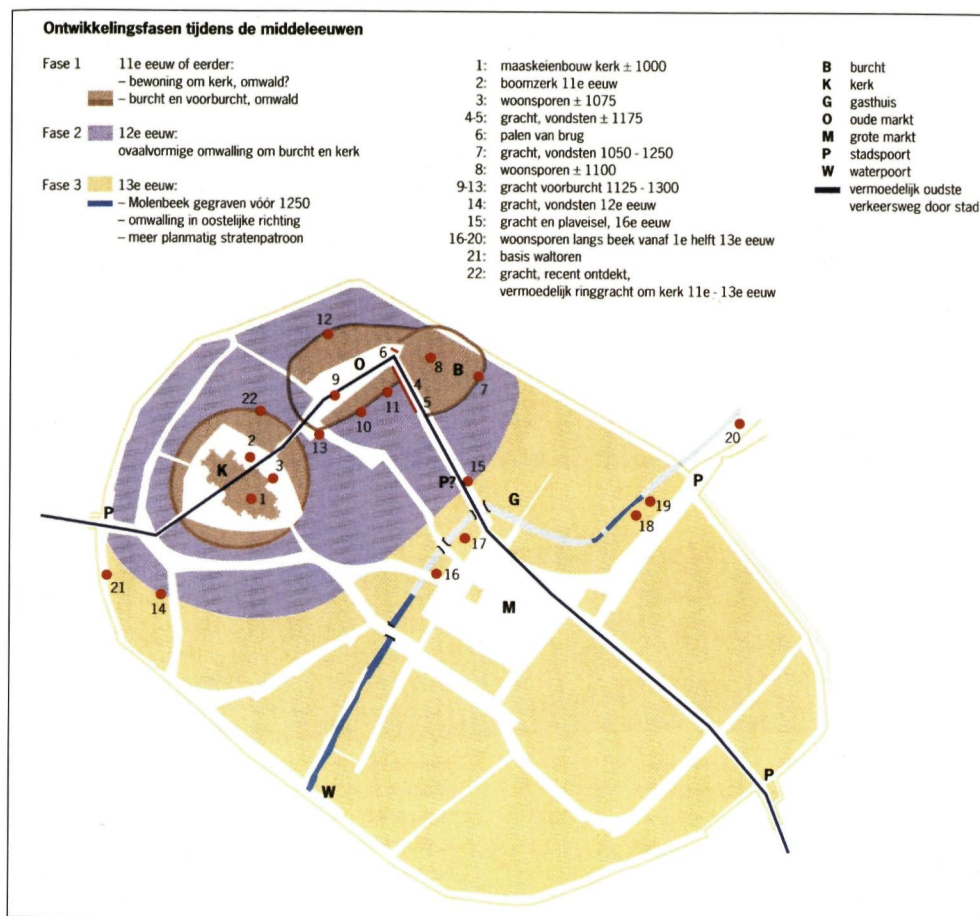
Het onderzoeksgebied valt net buiten de gereconstrueerde contouren van de 11e-eeuwse nederzetting (afb. 6; ter hoogte van nr. 22) die lag tussen de burcht en de oude kerk. Het valt wel binnen de omwalling van de 12e-eeuwse stad. Vanaf de 13e eeuw maakt het deel uit van het grondgebied van het kapittel dat verbonden was aan de St. Petruskerk. Bij het kapittelbezit behoorde ook een aantal woningen dat aan de Begijnenhofstraat lag. Het onderzoeksterrein is in gebruik geweest als tuin, terwijl er ook huizen kunnen hebben gestaan. Op de oudste (19e-eeuwse) kaarten is het gebied onbebouwd. In 1863 wordt er een school gebouwd. Dit gebouw staat er nog steeds; het is nu in gebruik als museum.

De vraag was in hoeverre het onderzoek in de tuin van Het Domein zou bijdragen aan de kennis van de ontwikkeling van de vroege nederzetting.

Zoals te verwachten was voor een terrein binnen de middeleeuwse omwalling zijn er in het relatief kleine gebied (ca. 450 m²) veel sporen aangetroffen die dateren uit de 11e eeuw tot en met de 19e eeuw. Het zijn grachten en paalsporen uit de volle middeleeuwen; kuilen uit de late middeleeuwen en een veldbrandoven en kelder uit de nieuwe tijd. Aanwijzingen voor prehistorische activiteit zijn ook gevonden tijdens het onderzoek. Het betreft een prehistorische waterkuil die mogelijk dateert uit het Midden-Neolithicum.

Uit de volle middeleeuwen zijn vier structuren teruggevonden die te dateren zijn van de 11e tot en met het midden van de 13e eeuw met een onderverdeling in drie fasen.

Fase 1: De eerste fase is te dateren tussen 1050 en 1175/1190 uit de periode dat de heren van Valkenburg hier een (motte)burcht met voorburcht en omgrachte kerk oprichtten. Uit deze periode dateert een deel van de grachtstructuur 2 (zie afb. 7) en een palencluster die mogelijk heeft toebehoord aan de voorburcht van de burcht waaruit Sittard is ontstaan. De gracht had een breedte van 10 meter en een diepte van 2.60 meter. In de hierboven geschetste ontwikkeling van Sittard, komt de ligging van deze gracht overeen met de omgrachting van de voorburcht van de motte van Sittard. Het gaat hier zeker niet om de omgrachting van het gebied dat eigendom was van het kapittel van de Petruskerk, want bij het doortrekken van de cirkel van de aangetroffen gracht vallen de kerk en omliggende terreinen hierbuiten. Het palencluster van structuur 3 (afb. 7) heeft toebehoord aan een struc-

Afb. 6. Reconstructie van de eerste kern waaruit Sittard is ontstaan. Het Domein ligt ter hoogte van nr. 22. De Begijnenhofstraat ligt ten westen. Uit: Van Luyn 1993, 38.

tuur die binnen de omgrachting van de voorburcht lag. Aangezien maar een klein deel van de voorburcht is aangesneden, bleek het niet mogelijk om uit de cluster een structuur te herleiden. Wel valt op dat de sporen vooral aan de rand van de voorburcht liggen en dat het om zeer zware palen gaat.

Fase 2: Tussen 1175/1190 en 1200 (fase 2) ontstaat de eerste pre-stedelijke kern van Sittard. Uit deze periode is grachtstructuur 4 teruggevonden. Deze gracht liep parallel aan de Begijnenhofstraat. Het gaat het hier zeer waarschijnlijk om de eerste omgrachting die zowel de burcht als de kerk omsluit. Dit wordt onderbouwd door het gegeven dat grachtstructuur 4 de eerdere grachtstructuur 2 van de voorburcht doorsnijdt. Uit deze fase zijn geen sporen van bebouwing gevonden.

Afb. 7. Sittard-Het Domein. Overzicht van structuur 2 en 3. Gracht en palencluster uit fase 1.

Uit: van der Mark, 2011, afb. 6.8.

Fase 3: Deze fase is te dateren tussen 1225 en 1250. Grachtstructuur 4 wordt in westelijke richting verlegd. Deze grotere aanleg hangt naar alle waarschijnlijkheid samen met de verlening van stadsrechten aan Sittard in 1243. Volgens het model dat door Van Luyn is opgesteld zou het gaan om de gracht die rond 1250 is aangelegd rond de stedelijke kern van die tijd.

Uit de periode 1300-1500 zijn slechts enkele kuilen en paalkuilen teruggevonden die niet tot een structuur of gebruiksactiviteit konden worden herleid. In de periode van 1300 tot 1500 maakte het terrein deel uit van het bezit van het Petruskapittel. Hierin lagen een aantal huizen op ruime erven met tuinen. Mogelijk was het gebied in deze tijd in gebruik als erf of tuin van een van deze huizen.

Macroresten- en pollenonderzoek leveren eerder onbekende gegevens over het landschap in de omgeving van het terrein en over de voedingsgewoonten en activiteiten van de vroegere gebruikers ervan.

In de omgeving van de neolithische waterkuil stond een ruige vegetatie met hoog opschietende meerjarige onkruiden, struiken en bomen. Enkele onkruiden zijn kenmerkend voor

voedselrijke modderige plaatsen. Er zijn geen cultuurgewassen gevonden. Het water in de kuil was zoet.

De analyses van monsters uit de middeleeuwse grachtvullingen en een beerton schetsen de voedingseconomie uit die tijd. Er zijn aanwijzingen voor textielverwerking en de aanwezigheid van moestuinen. Het pollenonderzoek geeft een beeld van een landschap met een open karakter, met akkers en extensief beheerde wei- en hooilanden. Langs de gracht stonden elzen.

Als de resultaten uit het archeobotanisch onderzoek worden gecombineerd met reeds bekende gegevens uit de historische bronnen zal duidelijk worden in hoeverre het onderzoek de bronnen zal bevestigen of aanvullen, waardoor het beeld van middeleeuws Sittard meer scherp en diepte krijgen.

Wanneer het onderzoek tegen het kader van Van Luyn geplaatst wordt, kan geconcludeerd worden, dat de 11e-eeuwse gracht waarschijnlijk heeft behoord tot de voorburcht van het (motte)kasteel van de heren van Valkenburg. De 12e-eeuwse omgrachting heeft waarschijnlijk toebehoord aan de eerste stedelijke nederzetting waaruit Sittard is ontstaan. Daarmee lijkt het model dat door Van Luyn beschreven is door het onderzoek bevestigd te worden.

Opmerkelijk is dat uit latere perioden geen structuren of bebouwing zijn aangetroffen. Het onderzoeksgebied lijkt dan een lange tijd een onbebouwd achterterrein te zijn geweest. De eerste concrete sporen dateren uit het einde van de 17e eeuw, toen een veldbrandoven in het gebied in gebruik werd genomen. Mogelijk is deze ten behoeve van de herbouw van panden na de verwoestingen door de Fransen gebouwd.

Naast deze bijzonder goed geconserveerde oven is een latrinekelder gevonden, die te dateren is rond 1863 en heeft behoord tot het schoolgebouw waarin nu museum Het Domein is gevestigd.

Marion Aarts

Vondstmeldingen en reacties: l.verhart@limburgsmuseum.nl

Noten

- 1 Hiddink, H. & N. Roymans, 2008: *Een vrouwengraf bij Koningsbosch en de Midden La Tène-periode in Zuid-Nederland*, Amsterdam (Zuid-Nederlandse Archeologische Rapporten 34).
- 2 Van der Velde H.M., 2009: *Venlo aan de Maas: van vicus tot stad. Sporen van een Romeinse nederzetting en stadsontwikkeling uit de Middeleeuwen en Nieuwe tijd in het plangebied Maasboulevard*, Amersfoort (ADC Monografie 7 / ADC Rapport 1000).
- 3 Mark, R. van der, 2012 (in druk): *Sittard - Het Domein, Definitief Archeologisch Onderzoek* (werktitel), 's Hertogenbosch (BAAC rapport A-09.0142).
- 4 Luyn, P.B.N. van, 1993: *Stadt Sittard. Een grensoverschrijdend verleden*, Sittard.